

Jüri Viikberg

eesti keele instituudi vanemteadur, kes uurib eesti sõnavara ja väliseesti keele eripärasid, Tallinna ülikooli dotsendina räägib tudengitele murretest ja kirjakeele ajaloost

Pilguheit saksa laensõnadele eesti keeles

Tarvitseb vaid majas veidi ringi vaadata ja palun väga, siin nad on! Majast paistavad *kamber, köök, pööning, kelder, trepp ja korsten*, köögist paistavad *pann, pott, kruuk, kruus, nõör, paber, käärid, seep*, kambrist paistavad *pink, tool, peegel, riiul, kapp, lühter, lamp*, keldrist paistavad *aam, lähker, pütt, toober, vaat, sahvrist toop, kahvel, sink, suhkur, pärm, vorst, kook, moos, sült*. See kaldu kirjutatud kirju sõnaseltskond pärineb nimelt saksa keelest.

Eestlased ja eesti keel satuvad saksa keelega lähisuhtesse

Varakeskaja lõpuks oli seni ristiusuta eestlaste kodumaa sattunud nii ida- kui ka läänemisjoni huvisfääri. Mõlemapoolsest usulevitamis- huvist kõnelevad varased skandinaavia ja vanavene laensõnad eesti keeles (nt *kirik, paast, siunama* ühelt poolt ning *pagan, papp, rist* teiselt poolt), Lundis toimunud Eestimaa piiskopi Fulco ametisemääramine (1165), paavst Aleksander III ristiretkeplaanid (1171–1172) ja kõige selgemini eestlaste maa tegelik vallutamine saksa ja taani ristiusustajate võimkonda (1206–1227).

Maarjamaaks nimetatud uuele valdusele siirdunud kolonistide enamik – vaimulikud, ametnikud, kaupmehed, käsitöölised – pärines Põhja-Saksamaalt sakside aladelt (tänapäeval Nieder-Sachsen, Schleswig-Holstein jm) ning sakside järgi on eesti keeles oma nime saanud nii *sakslane* Saksamaa elaniku kui ka *saks* kõrgema seisuse esindaja tähenduses.

Võõrvõimu tulek tähendas ühtlasi alamsaksa keele ülemvõimu kehtestamist (kirikuladina kõrval) mitmeks järgnevaks sajandiks. Eks olnud eestlastel läänekontakte varemgi, ent ajavahemikul 1200–1600 (st laias laastus Hansa-ajal) oli eesti keelt peamiselt mõjutavaks doonorkeeleks alamsaksa keel. 16. sajandil alanud üleminek ülemsaksa keelele kajastus ka Eestis, kuid see üleminek oli sujuv ja aeglane ning alamsaksa reminiscentse leidus siin veel 19. sajandilgi.

Oma ja laenatu

Päritolu alusel võime eesti keele sõnavara jagada kaheks põhirühmaks. Omasõnavara puhul võime leida sõnavasteid ka sugulaskeeltest, sõnalaenude puhul pöörame tähelepanu eeskätt sellele, mis võõrkeeltest nad pärinevad. See piir pole muidugi absoluutne. Osa meie sõnavara päritolust on üheselt kindlaks tegemata ning etümoloogid armastavadki öelda, et omasõnad on need, mille puhul pole laenuallikas (veel) kindlaks tehtud. Lisaks laensõnadele käibib meie keeles umbkaudu 30 000 võõrsõna, millest igapäevasemaid ja tuntumaid on vast 3000 (ehk 10%).

Laensõnade näol on tegu teistest keeltest laenatud sõnadega, mis on eesti keeles kodunenud ja kohanenud meie keele häälikulise struktuuriga. Kasutajad ei taju neid sõnu üldjuhul enam võõrana, sest neil

Enamik uusi sõnu lisandubki keelde laensõnadena, sest kultuurikontaktid toovad esile uusi asju ja mõisteid, mis võetakse kasutusele koos neid tähistava sõnaga.

puuduvad võõrsõna tunnused (vrd näiteks *kahvel, kapsas, kool, raamat, sink, suhe, tehas* põlissõnadega *hõbe, kaas, kotkas, lehm, sammal, vänge*).

Enamik uusi sõnu lisandubki keelde laensõnadena, sest kultuurikontaktid toovad esile uusi asju ja mõisteid, mis võetakse kasutusele koos neid tähistava sõnaga. Nii on tulnud eesti keelde *peegel, pudel, pirukas, korsten, pipar, pasun, meisel, vedru, kaamel* jpt. Laensõnade puhul on iseloomulik, et laenatakse kontaktkeeltest, mis esindavad võimu,

millel on arvukamalt kõnelejaid ning millel eeldatakse olevat suurem mõju ja prestiiž. Eesti ajalugu tundes on arusaadav, et valitsejate keelena on eesti keelt otseselt mõjutanud kord (alam)saksa, kord rootsi, kord vene keel. Vanade kultuurilaenude, eriti ristiususõnavara puhul tuleb aga arvesse võtta, et olgugi sõnad ise – nt *altar, ingel, kabel, klooster, kool, paavst* – kas kreeka või ladina algupära (*altäre, ángelos, cappella*,

claustrum, schola, papa), meieni on nad jõudnud sageli alamsaksa keele (*altar, engel, kapel(le), klöster, schole, pawest*) kui vahendajakeele kaudu või toel, mitte otse.

Sõnade päritolu raamatupidamine

Sõnade päritolu uurimisega on etümoloogid tegelnud juba kauemat aega ja nende arvukate kirjutiste kokkuvõttena on eesti keele sõnavara kohta ilmunud seni kolm ülevaadet: Julius Mägiste „Estnisches etymologisches Wörterbuch” I–XII (1982 Helsingis), Alo Rauna „Eesti keele etümoloogiline teatmik” (1982 Torontos) ning kollektiivne „Eesti etümoloogiasõnaraamat” (2012 Tallinnas). Et eesti keel on üks läänemere-soome keeli, on kasulik kõrvale võtta ka meie põhjanaabrite koostatud „Suomen sanojen alkuperä” 1–3 (1990–2000 Helsingis).

Pikaaegsest uurimistööst hoolimata ei anta laensõnade täpseid arvanmeid. Sõnade päritolule lisatakse sageli küsimärke, kui lähtekeel pole täpselt teada ja kui laenuallikaid või vahendajakeeli on võinud olla mitu. Eesti keeles moodustavad suurima laensõnade rühma alamsaksa laenud 13.–17. sajandist. Kui Huno Rätsepa (1983) arvestuste järgi on neid vähemalt 771 (ja kuni 850), siis „Eesti etümoloogiasõnaraamatu” (2012) järgi on neid 476 kuni 659. Sama täheldame (ülem)saksa laenude puhul 16.–20. sajandist. Huno Rätsep on neid arvestanud vähemalt 486 (ja kuni 520), „Eesti etümoloogiasõnaraamat” aga 356 kuni 506. Vahepealse 30 aastaga on järelikult täpsustatud oma- ja laensõnade hulka ja vahekorda eesti keeles. 1983. aastaga võrreldes on 2013. aastaks enamaks määratletud nt indoiraani (30 > 60) ja balti laenude määra (120 > 200), vähendatud on seevastu germaani (340 > 250) ja saksa laenude hulka (1300 > 1000). Küllap aitavad edasised uurimistööd üldpilti veelgi täpsustada.

Euroopa elukorraldus ja alamsaksa laensõnad

Ammused laensõnad peegeldavad keskaegse Euroopa elukorralduse tulekut Eesti alale. Nende seas on rohkesti ühiskonna-, linna-, usu- ja hariduselu uuendanud sõnavara, aga ka uute tarbeesemete, toiduainete, tööriistade, elukutsete jm nimetusi. Ristiusk ja kristlik maailmapilt hakkasid määrama eestlaste elukorraldust, kirikukalendri järgi jagati aega nädalateks, argi- ning pühapäevadeks. Piibli- ja pühakunimede eeskujul

uuendati eestlaste põlist nimesüsteemi, kirikukirjanduse ja eesti kirjasõna loomisega tekkis võimalusi osasaamiseks euroopalikust kultuuri- ja hariduselust.

Alamsaksa laensõnu lisandus eesti keelde sedavõrd palju, et senistes käsitlustes on neid harilikult esitatud teemade või mõistealade kaupa. Esitatagu neid nabi valikuna siingi. Ehitistega seoses tulid käibeel *ruum* (< alamsaksa *rûm*), *kamber* (< *kammer*), *köök* (< *kōke*), *pööning* (< *bōninge*), *kelder* (< *keller*, *kelder*), *küün* (< *schune*), *tall* (< *stal*), aga ka *trepp* (< *treppe*), *korsten* (< *schor-stên*), *võlv* (< *welve*), *torn* (< *torne*) ja *müür* (< *müre*), mis viitavad ühtlasi kivihoonete rajamisele. Ehitamisega seoses võeti kasutusele *latt* (< *latte*), *palk* (< *balke*), *klaas* (< *glas*), usteleakendele tekkisid *haak* (< *hâke*), *kramp* (< *krampe*), *hing* (< *henge*) ja *link* (< *klinke*). Eluruumidesse ilmusid *pink* (< *benk*), *tool* (< *stôl*), *peegel* (< *spêgel*), *riiul* (< *riôle*), *kapp* (< *schap*), *lühter* (< *luchtere*), *lamp* (< *lampe*) ja [lambi] *taht* (< *dacht*), majapidamise võeti üle *pann* (< *panne*), *pott* (< *pot*), *kruuk* ja *kruus* (< *kruke*, *krus*), *nöör* (< *snôr*), *paber* (< *papîr*), *käärid* (< *schere*), *seep* (< *sêpe*), *pilt* (< *bilt*), *tekk* (< *decke*). Anumate ja mõõtudena tulid kasutusele *aam* (< *âme*), *lähker* (< *lecker*, *lecher*), *pütt* (< *bütte*), *tiin* (< *tîne*), *toober* (< *tober*), *toop* (< *stôp*), *vaat* (< *vat*), toidutegemist rikastasid *suhkur* (< *sucker*), *pärm* (< *berme*), *vorst* (< *worst*), *kook* (< *kôke*), *moos* (< *môs*), *sült* (< *sulten*) jpm. Kõigest sest elukorralduse teisenemisest ei jäänud puutumata ka koha- ja isikunimed. Eesnimed, mida peame eestlastele tüüpiliseks ja iseloomulikuks, nt *Jüri*, *Mari*, *Madis*, *Mihkel*, *Andres*, *Ella*, *Leeni*, *Liine*, on mugandatud pühakunimedest ja jõudnud meile alamsaksa keele vahendusel.

Mis ajast eesti keeles?

Vanad kirjakeele mälestised võetakse aluseks, et välja selgitada, mis ajast on üks või teine sõna kirjakeeles registreeritud. Faksiimileväljaanded eesti 16.–18. sajandi trükistest ja käsikirjadest on me ajaloomälu oluliselt rikastanud. Tänapäevainimestele on kättesaadavaks tehtud hulk põnevat kirjasõna ja ühtlasi infot sõnade vanuse kohta. Vanimates grammatikates ja käsiraamatuis kohtab ka alamsaksa laensõnu, millele on võimalik aastaarv kõrvale märkida. Georg Mülleri jutlustes 1600–1606 esinevad näiteks *haamer* (*Hamere kz*), *plaaster* (*suhre Plastre*), *pott* (*Potte siddes*), *sikk* (*eb kz mitte Sicko*), Heinrich Stahli grammatikas 1637 *hunt* (*Hunt*),

vorst (*worft*) ja ta jutlustes 1638 [*vee*]kruus (*weffi krufit*), Heinrich Gösekeni grammatikas 1660 on kirjas *kruus* (*grues / Rües*) ja *vokk* (*rattaste wock*), Vestringi sõnastikus 1720.–1730. aastaist leidub *viidikas* (*Widikas*).

Tõenäoliselt on suurem hulk varaseid laensõnu tulnud eesti keelde suuliste laenudena. Et eesti kirjakeel on suhteliselt noor, saab varaste trükiste järgi fikseerida küll laensõnade esinemuse kirjasõnas, mitte aga esmaesinemust keeles, sest alamsaksa laensõnu hakkas eesti keelde ilmuma juba mitu sajandit varem. Kui üritada laensõnade esinemust varasemaks dateerida, peab uurima vanu arhiivisäilikuid. Tallinna linnaarhiivis leidub alamsaksa materjalide seas ürikuid, kus kirjas ka mõningate eestlastest linnaelanike nimed. Nende hulgas märkame eestlastel selliseidki liignimesid, mis on lähtunud alamsaksa laenudest, näiteks *Hund*, *Hanß* (1625), *Sick*, *Hans* (1570), *Wytyka*, *Pagel* (1557), *Hamer*, *Hans* (1559), *Crus*, *Michell* (1553), *Plaster*, *Peter* (1481), *Potte*, *Hans* (1557), *Wocke*, *Hans* (1570), *Worst*, *Jürgen* (1557). Need nimed osutavad, et vastavad laensõnad on olnud juba tuttavad ja käibel ka eestlaste seas ning eesti keeles.

Kui nüüd võrrelda laensõnade esinemust kirjasõnas ja varasemates arhivaalides, nihkub nende esmaesinemus varasemaks, näiteks *Hund*, *Hanß* (1625, vrd *Hunt* 1637 Stahl), *Sick*, *Hans* (1570, vrd *Sicko* 1600–1606 Müller), *Wytyka*, *Pagel* (1557, vrd *Widikas* 1720–1730 Vestring), *Hamer*, *Hans* (1559, vrd *Hamere* kz 1600–1606 Müller), *Crus*, *Michell* (1553, vrd *grues / Rües* 1660 Göseken; vrd *weffi krufit* 1638 Stahl), *Plaster*, *Peter* (1481, vrd *suhre Plastre* 1600–1606 Müller), *Potte*, *Hans* (1557, vrd *Potte siddes* 1600–1606 Müller), *Wocke*, *Hans* (1570, vrd *rattaste wock* 1660 Göseken), *Worst*, *Jürgen* (1557, vrd *worft* 1637 Stahl).

Tõenäoliselt on suurem hulk varaseid laensõnu tulnud eesti keelde suuliste laenudena.

Kui alamsaksale järgneb ülemsaksa keel

Üleminek alamsaksa keelelt ülemsaksa keelele 16. sajandil tähendas eesti sõnavara jätkuvat rikastamist kultuursõnavaraga. Eesti keelde lisandusid näiteks *aabits* (< saksa *ABC*[-Buch]), *krihvel* (< *Griffel*), *kamm* (< *Kamm*), *kartul* (< *Kartoffel*), *kleit* (< *Kleid*), *loss* (< *Schloss*), *meisel* (< *Meissel*), *rehkendama* (< *rechnen*), *pirn* (< *Birne*), *sahtel* (< *Schachtel*), *supp* (< *Suppe*), *tisler* (< *Tischler*), *vürts* (< *Würze*) jmt väga paljudes eluvaldkonnas.

Saksa laensõnade tulekuga on hästi täheldatav ka laenamise järjepidevus. Kui alamsaksa laensõnu on vanas kirjakeeles ka kasutusele võetud, aga nad pole kirjakeelde püsima jäänud, siis on asemele tulnud ülemsaksa laenud. Varasema laensõna *kink* (< asks *schinke*) vahetas hiljem välja ülemsaksast pärit *sink* (< sks *Schinke*), samamoodi tulid käibele alamsaksast pärit *vörpel* ja *vörst* (< *wörpel*, *vörste*) ees, ülemsaksa laenud *vürfel* ja *vürst* (< *Würfel*, *Fürst*) järel, *munster* (< *munster*) ees ja *muster* (< *Muster*) järel, *klamp* (< *klampe*) ees ja *klamber* (< *Klammer*) järel. Ilusasti on näha, kuidas alamsaksast on laenutee küll alguse saanud, ent järgnenud ülemsaksa sõnad on peale jäänud ning varasemad laenud võidud arhaismidena kõrvale jätta.

Teistel juhtudel pole hilisem ülemsaksa sõna varem alamsaksast võetut n-ö ära söönud, vaid nad on mõlemad kasutusele jäänud. Eesti keeles on nii *kee* kui ka *kett*, üks pärit alamsaksast (< *kedene*), teine ülemsaksast (< *Kette*), samasugused paarilised on ka *käsper* (< asks *kersebere*) ja *kirss* (< sks *Kirsche*), *leer* (< asks *leger*) ja *laager* (< sks *Lager*), *tritsud* 'uisud' (< asks *stritscho*) ja *litsud* (< sks *Schlittschuh*). Kui alamsaksast kasutusele jõudnud laen on jõudnud juba (murde)keeles levida, siis on ülemsaksa sõna tulnud selle kõrvale (mõnele teisele murdealale) või andnud omalt poolt mõningase tähenduserinevuse.

Kolmandatel juhtudel võib tegu olla sellise arenguga, kus laenuandjaks on Baltikumis kasutatud saksa keele murre, omaaegne baltisaksa keel. Selliste laensõnade hulka arvatakse näiteks *klimp* (< *Klimpe*), *purk* (< *Burke*), *sahver* (< *Schafferei*), *sirel* (< *Sirene*), *traageldama* (< *trakeln*), *traksid* (< *Tragsen*), *trips-traps-trull* (< *trips traps trull* 'vähe, vähem, kõige vähem), *tärgeldama* (< *stärkeln*), *tärklis* (< *Stärklis*), *villima* (< *fillen*), *värvel* (< *Querl*) jpt.

Neljandal juhul võib saksa laenude kõrval olla muidki võimalusi, näiteks tulenemine rootsi või hollandi keelest. Rootsi (või ka eestirootsi) laenudena on tuntud näiteks *kadalipp* (< *gatulopp*), *kratt* (< *skratt*), *kriim* (< *grīma*), *kroonu* (< *krona*), *moor* (< *mor*), *näkk* (< *näck*), *pipar* (< *pipar*), *plagu* (< *flagga*), *plasku* (< *flaska*), *plika* (< *flicka*), *reede* (< *fredag*), *riik* (< *rīke*), *räim* (< *strämng*), *taldrik* (< *tallrik*), *tasku* (< *taska*), *tont* (< *tont*), *tünder* (< *tunner*). Vahel on uurijaile tundunud sõna alamsaksa päritolu isegi armsam (nt *pipra* või *reede* puhul), hoolimata häälikulisest lähedusest, ent pikem keeleanalüüs on sundinud sõna päritolu siiski rootsi kasuks

kallutama. Võimalikud laensõnad hollandi keelest, eeskätt merendussõnavara – nt *faarvaater* (< *vaarwater*), *jaht*[laev)] (< *jacht*), *kaljas* (< *galjas*), *madrus* (< *matroos*), *orkaan* (< *orkaan*) jpt – on alamsaksa laenude kõrval jäänud seni veel selgemalt esile toomata.

Kuidas laenud endale ruumi teevad?

Paljude laensõnade tulek osutab, et laenud ei tule sugugi mitte tühjale kohale, vaid omasõnade kõrvale: näiteks *pott*-sõna tulekul alamsaksast oli keeles enne soome-ugri *pada* olemas, kui *palk* tuli, oli *hirs* juba ees olemas, *haamer* tuli vana indoiraani laenu *vasara* kõrvale, *puur* tuli läänemeresoome *oherti* kõrvale, varasema läänemeresoome *küpsetama*-sõnale lisandusid alamsaksast *moorima* ja *praadima*, vanavenest pärit *kaatsad* ja *kaltsad* said lisaks *püksid*, omaaegne indoeuroopa laen *sõlg* sai lisaks *malid*, *preesi* ja *prossi*. Kuid uued sõnad ei tähendanud ainuüksi nimesiltide väljavahetamist, sest töid tulles endaga teistsuguseid materjale, töövõtteid ning tehnoloogiat.

Seoses saksa laenude tulekuga eesti keelde võib märgata ka piirkondlike erisusi, st murdevariante. Kui alamsaksast laenatud *pärm* (< *asks barme*, *berme*) on levinud Hiiumaal, lääne-, kesk- ja idamurdes, Põhja-Viljandimaal ja Põhja-Tartumaal, siis samas tähenduses on Harjumaal levinud *köst* (*kest*), Pärnumaal *tõuse*, Lõuna-Eestis *sepp*, saarte, kesk- ja idamurdes *töömes* (*tüömes*), ahtama levikuga variantidest on registreeritud veel *käikene*, *tõstats*, *tõusang*, *nõstatud*, *töök* jmt. Seega ei levi uued laenud sageli mitte kogu keelealal. Juba 17. sajandi puhul on märgata, et kui Põhja-Eesti kirjamehed olid kasutusele võtnud alamsaksa laensõnu, nt *ämber*, *krants*, *klatt*, *kelm*, *hakkima*, kasutas Urvaste pastor Johannes Gutsflaff oma grammatikas (1648) seevastu sõnu *pang*, *vanik*, *nilbe*, *herits*, *tsagama*, st lõunaestlastele iseloomulikku omasõnavara.

Saksa laensõnade tulekuga on hästi jälgitav ka laenamise liiasus – mitte kõik uued sõnad pole teretulnud ega jää keelde püsima, vaid nad moodustavad otsekui liiase sõnaparve, millest aja jooksul ajutine ning kergekaaluline välja sõelutakse. Helgi Liini andmeil oli 16.–17. sajandi eesti kirjakeeles u 900 saksa keelest kasutusele võetud sõna, millest umbkaudu kolmandik peagi kõrvale jäeti ning arhaismidena unustusse mõisteti. Nende seas oli ohtralt võõrsõnu, mis õieti laenudeks ei mugandunudki (nt *eweesser* 'efesoslane', *chaldeer* 'kaldealane', *draak* 'lohe', *gehorsam*

'kuulekas', *semmel* 'sai', *tork* 'kurg', *viool* 'kannike' jpt). Kõnekeeles oli selliseid, otsekui saksakeelseid täitesõnu kindlasti palju rohkemgi. Helgi Liin on pidanud neid tarbetuteks laenudeks, eeldades, et tõlkija ei osanud piisavalt eesti keelt ega teadnud eesti vasteid. Pigem võiks olla tegu n-ö loomuliku liiasuse kui täisverelisele keeleelule iseloomuliku nähtusega.

16.–17. sajandil (ja muidugi hiljemgi) lisandus eesti keelde otseste sõnalaenude kõrval ka hulgaliselt tõlkelaene ning mugandusi. Heinrich Gösekeni sõnastik (1660) on huvitav näide keelepeeglist, mis võimaldab meil jälgida, kuidas hakkasid tollal eesti keelde jõudma kaugete maade loomade-lindude-taimede nimetused. Sageli pidi piisama selgituseks täiendist, et see või teine on pärit Saksamaalt: nt *Saxa marri Oun* ('pirn'), *Saxa mah hergk* ('pühvel'), *Saxa Mah Kuck* ('kalkun'), *Saxamah pechklet* ('kastan'), *Saxa mah tango* ('riis').

Kui ei piisa ühest lähtekeelest

Alati ei olegi võimalik üheselt fikseerida, millisest keelest on eesti laensõna pärit. Näiteks sõna *apsat* 'konts' puhul tulevad lähtevormidena arvesse nii alamsaksa *afsatz*, saksa *Absatz* kui ka eestirootsi *apsat* (st üks ei välista teisi). Olgugi et *plasku*-sõna peetakse kindlalt rootsi laenuks (sõnast *flaska*), siis olgu täpsuse huvides mainitud, et Heinrich Gösekeni sõnastikus (1660) on samas tähenduses eesti *Laski* ja *lascki* (< alamsaksa *vlasche*), J. F. Wiedemanni sõnastikus (1869) leidub aga sõna *pláss* (< sks *Flasche*). (Joogi)pudeli tähenduses on eesti keeles fikseeritud seega kolm sõna, igaüks ise keelest. Kolm sõna ja kolm seletusvõimalust.

Laensõnade tulek mitmest allikast või mitme keele kaudu ei iseloomusta üksnes eesti keelt. Eesti keelde on püsima jäänud näiteks sõna *paal* (om *paali*) 'post laevade kinnitamiseks sadamasillal', mis pärineb alamsaksa sõnast *pâl* (= sks *Pfahl*). Soome keeles vastab sellele 1745. aastal registreeritud samatähenduslik *paalu* '(merkki)pylväs / Pfahl', mis pärineb rootsi *pāl(e)*-sõnast. Kuid varem, 1601. aastal registreeritud soome *paali*-vorm viitab rootsi keele eelsetele seostele alamsaksa keelega. Sama lugu näikse olnud *pakk*-sõnaga. Eesti *pakk* (om *paki*) on pärit alamsaksa sõnast *packe* (= sks *Packen*), soome *pakka* 'pinkka, tukku / Packen' rootsi sõnast *pack* (registreeritud 1699). Kuid varem, 1637. aastal registreeritud *pakki*-vorm on taas *i*-tüveline, viidates seostele alamsaksaga.

Lugemissoovitusi

- Ariste, Paul 1981.** Keelekontaktid. Eesti keele kontakte teiste keeltega. Emakeele Seltsi toimetised 14. Tallinn: Valgus.
- Ariste, Paul 2010.** Sõnalaenuõbu. Koostanud Peeter Olesk. Tartu: Ilmamaa.
- Eesti etimoloogiline sõnaraamat.** Koostanud ja toimetanud Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar. Peatoimetaja Iris Metsmägi. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2012.
- Haak, Anu 1976.** Kas alam- või ülemlaksa laensõna? – Keel, mida me uurime. Koostanud Mart Mäger. Tallinn: Valgus, lk 82–91.
- Johansen, Paul; Heinz von zur Mühlen 1973.** Deutsch und Undeutsch im mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Reval. Köln-Wien: Böhlau Verlag.
- Kala, Tiina; Marek Tamm 2012.** Kirjakultuur. – Eesti ajalugu II. Eesti keskaeg. Koostanud ja toimetanud Anti Selart. Tartu ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituut. Tartu, lk 293–314.
- Liin, Helgi 1968.** Alamsaksa laensõnadest 16. ja 17. sajandi eesti kirjakeeles. – Emakeele Seltsi aastaraamat 13. 1967. Tallinn: Eesti Raamat, lk 47–69.
- Raag, Raimo 1987.** Mittelniederdeutsche und skandinavische Lehnwörter im Estnischen und Livischen. – Sprachkontakt in der Hanse. Aspekte des Sprachausgleichs im Ostsee- und Nordseeraum. Akten des 7. Internationalen Symposiums über Sprachkontakt in Europa, Lübeck 1986. Hg. von P. Sture Ureland. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, lk 317–346.
- Rätsep, Huno 1983.** Eesti tüvevara päritolust. – Keel ja Kirjandus nr 10, lk 539–548; [teine trükk:] Sõnaloo raamat. Tartu; Ilmamaa, lk 59–77.
- Tarvel, Enn 2013.** Misjon ja usuvahetus Eestis ja Liivimaal 11.–13. sajandil keeleliste allikate põhjal. – Ajalookimbatused. Tartu: Ilmamaa, lk 136–144.
- Viikberg, Jüri 2012.** Etno- ja toponüüme murdekeelest: *saksa* ja *saksamaa* eesti loodussõnavaras. – Pühendusteos emeritprofessor Mati Hindi 75. sünnipäevaks. Koostanud ja toimetanud Reili Argus, Annika Hussar ja Tiina Rütmaa. Tallinna ülikooli eesti keele ja kultuuri instituudi toimetised 14. Tallinn, 2012, lk 203–218.